

Ольга Комар

ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

Суспільство зацікавлене в тому, щоб відібрати з величезного досвіду нагромадженого за багатомісячну історію людства найцінніше, необхідне для засвоєння молодим поколінням, щоб різними шляхами, а головним чином через школу і вчителя, транслювати його у свідомість молоді. Призначення вчителя – бути ланкою у передаванні різнобічного суспільного досвіду, а отже – сприяти соціальному прогресові. В процесі навчання педагог передає вихованцям пізнавальний досвід, допомагаючи опанувати знаряддя праці – трудовий, а організовуючи взаємини у процесі діяльності людини – моральний, комунікативний.

У свій час В. Сухомлинський писав: «Працю вчителя ні з чим не можна ні порівняти, ні зіставити. Ткач уже через годину бачить плоди своєї роботи. Сталевар через кілька годин радіє з вогненного потоку металу. Хлібороб, сіяч через кілька місяців милується колосками і жменю зерна, вирощеного в полі... А вчителів треба працювати роки, щоб побачити предмет свого творіння, буває, минають десятиріччя, і ледве-ледве починає позначатися те, що ти замислив... Учитель зобов'язаний – перед суспільством, перед батьками – працювати тільки правильно, тільки добре...» [7, 341].

Професійна діяльність учителя надзвичайно відповідальна. Як зауважує І. Зязюн, «Педагог має справу з конкретними людьми: дітьми свого класу, школи, іншого закладу, проте його завдання не лише особистісно, а й суспільно зумовлене – підготовка підростаючого покоління до активної участі в житті суспільства. Чому суспільство змушене відкривати школи, тримати армію вчителів? Для того, щоб нові покоління могли включитися у різні сфери життя (розвивати науку, мистецтво, виробляти продукцію, поширювати досвід). Саме тут, в освіті, у згорнутому вигляді діти проходять попередній шлях людства і засвоюють ті результати, яких воно досягло впродовж тисячоліть» [1, 6].

Особливо значущою є місія вчителів у наш час, коли виявлено небезпечний для долі цивілізації розрив між технічною підготовкою людини і рівнем її соціальної свідомості, її моральності. Саме цей розрив є однією з причин ядерної загрози, що нависла над світом, екологічної, продовольчої та інших глобальних проблем. Усе це потребує підвищення культури народу, а отже, гуманізації освіти. І тому у школи і вчителя сьогодні соціальне замовлення – виховати поборників виживання людства, збереження планети, що стала нашою спільною домівкою» [5, 9–10].

Тому, з особливою актуальністю постає проблема навчання і виховання вчителя, який би відповідав специфіці сьогодення, суспільним по-

требам держави взагалі, і потребам особистості зокрема, які б ґрунтувалися на новій філософії освіти, на принципах демократизму і міжособистісного полілогу.

Педагогічна професія відноситься до соціономічних видів праці, де спілкування зі сторони, що супроводжує трудову діяльність, стає професійно значущою, суттєвою стороною. Після мисленого розв'язання педагогічної задачі (і на цій основі) учитель вирішує комунікативну задачу з організації безпосередньої взаємодії з учнями. У роботах Г. Балла, В. Галузяка, М. Заброцького, Б. Кан-Каліка, Г. Ковальова, Ю. Кулюткіна, Я. Коломинського, О. Киричука, С. Максименка, М. Левченко, О. Леонтьєва, Н. Чепелевої, Т. Яценко та інших обґрунтовується розуміння педагогічного спілкування як суттєвої, глибинної характеристики педагогічного процесу, різновиду професійного спілкування, завдяки якому відбувається соціально-психологія та взаємодія вчителя з учнями. Змістом такої взаємодії виступає обмін інформацією, пізнання особистості учнів, здійснення виховних впливів, створення оптимальних умов для розвитку мотивації навчання школярів і забезпечення творчого характеру їх навчальної діяльності тощо.

Важливо підкреслити, що розв'язання завдань, які стоять перед школою сьогодні, можливе лише за умови забезпечення вчителем певного типу управління діяльністю учнів. Сутність останнього – продуктивного, рефлексивного управління полягає у зміні позиції учня, у перетворенні його із об'єкта зовнішніх впливів на активного суб'єкта власної діяльності, здійснюваної у загальному контексті соціального життя, у розвитку його спроможності до самоуправління (саморегулювання, самоорганізації та самоконтролю» [8, 3].

Велику увагу до підготовки майбутніх учителів початкових класів з гуманістичного виховання приділяє Д. Пащенко [5]. Проблема технологічності у системі фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи піднімається в ряді робіт Л. Коваль [2], І. Шапошнікової [9] та багатьох інших науковців.

Ці та інші праці торкаються питання про вимоги до сучасного вчителя, зокрема вчителя початкових класів, його особистості, його професійних якостей та підготовки. Якщо підсумувати думки дослідників, згадуючи настанови В. Сухомлинського про те, що учитель має володіти науковими знаннями зі свого фаху, знати психологію і педагогіку, мати виховні завдання, володіти основами педагогічної майстерності [7, 17], можна визначити таку сукупність загальних вимог до педагога-початківця.

1. Любов до дітей, вміння бачити у своїх вихованцях юних громадян з невичерпними потенціальними можливостями.

2. Почуття національної гідності, гордість за свій народ, його історичні звершення, готовність всіляко служити своєму народові. Ця якість базується на історичній пам'яті, зміцнюється генетичною спорідненістю.

3. Чесність, совісність, справедливість, об'єктивність. Це ті якості, які вихованці найбільше цінують в учителіві. Чесність – це поняття моральної свідомості й категорія етики. Вона розкриває ставлення людини до самої себе і в першу чергу готовність і вміння підтримувати і виправдовувати ту репутацію, яку має, або колективу, групи, до якої належить. Совість – також категорія етики. Це не що інше як здатність особистості до морального самоконтролю, об'єктивної самооцінки відповідно до моральних норм, традицій; ця якість ґрунтується на самосвідомості людини і забезпечує внутрішній контроль власного «Я», дій та вчинків. Справедливість є поняттям моральної свідомості, що виражає співвідношення певних цінностей, певний порядок людського співіснування відповідно до розуміння того, що людина має бути в центрі уваги усіх сфер діяльності.

4. Витримка, стриманість, терпеливість. Без цих рис учителіві аж ніяк не можна. Адже йому щоденно доводиться спілкуватися з дітьми, які ще не мають достатнього соціального досвіду, не завжди діють відповідно до встановлених правил і норм, схильні до пустощів тощо. Учитель завжди повинен вміти стримувати себе, не квапитися приймати необдумані рішення, особливо у збудженому стані. Виховання – досить тривалий процес. Інколи педагогові доводиться роками чекати результатів своєї діяльності. Тому без терпеливості, сподівання на результативність власних дій у майбутньому вихователіві аж ніяк не можна.

5. Організаторські здібності, вміння працювати з дитячим колективом. Учитель повинен вміти організувати як себе, так і вихованців для різних видів діяльності. У навчально-виховному процесі встановлюються не лише парні стосунки: учитель – учень, а взагалі стосунки між учителем і дитячим колективом. Почуття колективізму – споконвічна риса людини, прагнення до її ствердження і задоволення. Вміння організувати колектив, працювати з ним – це, з одного боку, запорука успіху навчально-виховної роботи, а з другого – підготовка учнів до активної діяльності в умовах співіснування в соціальних колективах дорослих.

6. Всебічний розвиток. Діти схильні до активного пізнання оточуючої дійсності, бажають на безліч питань отримати відповіді. і, насамперед, вони чекають задоволення своїх пізнавальних інтересів від батьків та вчителів. Оскільки більшість батьків не має належної педагогічної підготовки, то вчителіві доводиться самому щоденно допомагати учням свідомо пізнавати невідомий для них світ природи і суспільних стосунків. Тому, окрім глибоких знань в межах своєї навчальної дисципліни, учитель має володіти певним рівнем знань з різноманітних галузей. А це досягається лише щоденною копіткою працею. Адже учні досить високо цінують обізнаність свого вихователя.

7. Принциповість і вимогливість. Ці якості лежать в основі педагогічного спілкування з вихованцями. Принципи (від лат. *princĭpium* – начало, основа) – це вихідні положення певної діяльності, що ґрунтуються на вну-

трішніх переконаннях особистості. У сфері виховання вчитель повинен мати міцний ґрунт, певне вістря, навколо якого і будується уся його діяльність. Принциповість педагога має впливати з глибокого розуміння ним виховних завдань, знань закономірностей навчально-виховного процесу, особливостей анатомо-фізіологічного і психічного розвитку дітей певної вікової групи. Вимогливість діалектично пов'язана з процесом переконання. Вимогливість – це той інструмент, за допомогою якого учитель допомагає вихованцеві сформувати у собі певні вміння і навички.

8. Оптимізм, любов до життя. Учитель завжди працює з колективом дітей. А для них характерні почуття радості, веселості, мажорності. Тому вчитель передусім повинен задавати тон оптимізму. Одночасно, він має вірити у силу вихованців, в те, що в процесі виховання можна сформувати благородні риси навіть у безнадійного школяра.

9. Чуйність, гуманне ставлення до людей. Праця вчителя-вихователя спрямована на створення найбільших цінностей на землі – скарбів розуму і душі. В умовах масового технократичного впливу на особистість відірваність значної частини дітей від природи, багатолітній прес жорстокого тоталітаризму вкрай негативно впливають на формування ніжності, чуйності, глибокої поваги до людини, бачення в ній найбільшої цінності в житті. Тому учитель своєю чуйністю, гуманістичною спрямованістю має в першу чергу компенсувати те негативне, що не дає змоги прорости у дитячих серцях паросткам доброти. Школа в особі вчителя має стати тим духовним храмом, де кожна дитина відчула б справді чуйне, гуманне ставлення до себе, мала змогу знайти у цьому храмі спокій і захист від впливу жорстокості, зневаги до неї.

10. Творчий склад мислення. Урок – це своєрідна невелика вистава. Тому учителеві доводиться виступати в ролі і автора сценарію, і режисера, і актора. Без творчого підходу тут не обійтись. З іншого боку, вихователь постійно спілкується з учнями на уроці, поза уроком, щоденно потрапляє в різні педагогічні ситуації, яких йому доводиться невідкладно вирішувати безліч завдань, і використати тут якісь формули, рівняння чи алгоритми аж ніяк не можна. Успіх залежить лише від майстерності вихователя.

11. Тактовність. Педагогічний такт (від лат. *tactus* – відчуття, дотик, дія) – це почуття міри, відчуття конкретного стану вихованця, що підказує вихователеві найделікатніший спосіб поведінки у спілкуванні з учнями в різних сферах діяльності, вміння обирати найбільш доцільний підхід до особистості у системі виховних взаємин з нею. Педагогічний такт допомагає вихователеві спілкуватися з учнями на основі розуміння їх психічного стану в конкретних обставинах, приймати доцільні рішення, які не гальмують дій вихованців, а спонукають їх до активної, раціональної праці» [3, 19–20].

У процесі роботи над даним питанням важливим для нас було з'ясування того, що у сучасній педагогічній науці і практиці існує два погляди на навчально-виховний процес і роль учителя в ньому, які супере-

чать один одному. Одні педагоги стверджують, що учитель є головною фігурою навчального і виховного процесу – суб'єктом, який спрямовує свою енергію на учнів (розповідає, демонструє, вказує, вимагає, застосовує дію голосу або інших видів впливу). Як правило, таку позицію посідають вчителі та вчені, виховані за радянської доби і прихильні до авторитарного стилю роботи. Інші ж педагоги дотримуються думки, що вчительський вплив у навчально-виховному процесі поєднується з впливом інших учнів одне на одного. Насамперед важливим чинником впливу виступає колектив учнів у цілому. Людина формується як соціальна особа і співпраця в колективі має велике значення для становлення особистості. А. Макаренко у свій час з цього приводу зауважував: «...Виховання є процес соціальний в самому широкому значенні...З усім складним світом оточуючої дійсності, дитина входить в нескінченну кількість відношень, кожне з яких незмінно розвивається, переплітається з іншими відношеннями, ускладнюється фізичним і моральним ростом самої дитини» [4, 19].

Проте колектив, зокрема класу, виступає важливим чинником формування і розвитку особистості кожного учня лише за умови вмілого керівництва ним з боку вчителя. Керувати таким складним процесом вчителю доводиться як на уроках, так і в позакласний час. Для вчителя початкової школи цей процес у багато разів складніший і відповідальніший, оскільки вчитель початкових класів не лише навчає своїх підопічних різних предметів, а й проводить з ними виховні години, екскурсії, і в середньому знаходиться у безпосередньому контакті з учнями по 5–6 годин кожного навчального дня. Тому велику роль у стимулюванні конкретних вчинків і дій учнів, їхнього навчання, виховання і спілкування відіграють методи, зокрема і керівництва колективом школярів, які застосовує вчитель у навчально-виховному процесі.

Але не тільки увага до роботи з колективом учнів відрізняє сучасну методика роботи педагога початкових класів від методів роботи радянської доби. Характерною рисою педагогічної теорії радянської школи було те, що вона описувала навчально-виховний процес як набір прийомів і методів впливу педагога на учнів, дорослого на дітей. Взаємовплив учнів один на одного або не враховувався зовсім, або йому приділявся мінімум уваги. В сучасних умовах врахування і спеціальна організація вчителем взаємодії учнів у процесі навчання є об'єктивною вимогою суспільства. Спільний вплив педагога, дитячого колективу в цілому та окремих учнів зокрема, на розвиток особистості не тільки не заперечують одне одного, а, навпаки, стає особливо дієвим і ефективним у своїй єдності. Тому характерною рисою педагогічної взаємодії учителя і учнів сучасної школи є запровадження у навчальний процес інтерактивної технології, яка направлена на розвиток особистості учня не тільки безпосередньо від педагога, а й, що особливо важливе, від учнівського колективу.

Застосовуючи ту чи іншу технологію, в нашому випадку інтерактивну, для розв'язання завдань навчально-виховного процесу, викладач (вчитель) обов'язково буде застосовувати відповідні методи навчання. Тобто, ми реалізуємо навчання за певними технологіями насамперед через систему адекватних методів, які є ядром даної технології. Новітнє суспільство спонукає сучасну педагогіку пропонувати і застосовувати нові методи навчання, які базуються на реальних стимулах поведінки людей, і ті з них, які відповідають завданням педагогічно доцільної організації життєдіяльності дітей, в першу чергу, використовують у педагогічній практиці, тобто, при навчанні.

При використанні пасивних методів учні виступають в ролі «об'єкта» навчання. Вони засвоюють та відтворюють матеріал, що передається педагогом, який виступає як джерело певної інформації. Як правило, до таких методів відносять різні види педагогічного викладу, лекції, читання вчителем тексту, демонстрації відео фрагменту тощо. Учні у процесі такого навчання між собою не спілкуються і не виконують творчих завдань.

Якщо мова йде про активні методи, учні стають «суб'єктами» навчання, виконують творчі завдання, беруть участь у діалозі з учителем. Такі методи пов'язані з виконанням творчих завдань (часто вдома), питаннями від учня до вчителя і вчителя до учня (діалог), розвивають творче мислення. За І. Лернером, до таких методів відносяться частково-пошуковий чи евристичний, проблемний і дослідницький. Хоча учні в цьому випадку більш активні, формою взаємодії вчителя з ними часто залишається і монолог. Спочатку педагог у монологічній формі здійснює передачу знань учням, а потім останні повертають йому ці знання, шляхом монологічних відповідей. Інколи навчання відбувається у діалозі вчителя й учня, шляхом бесіди, однак викладач виступає як своєрідний полюс, навколо якого концентрується вся комунікація учасників процесу навчання.

Таким чином, інтерактивні методи навчання дають найбільший простір для самореалізації учня у навчанні і найбільше відповідають особистісно-орієнтованому підходу. Вони орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому особлива увага приділяється організації процесу ефективної багатосторонньої комунікації, яка характеризується відсутністю полярності, і мінімальною сконцентрованістю на точці зору вчителя. Учасники такої комунікації більш мобільні, відкриті та активні.

Схема такої взаємодії представлена нижче, де трикутником позначено вчителя, який знаходиться в колі учнів, як рівноправний учасник навчального спілкування. Можливі напрями взаємодії, що реалізуються у навчальному процесі позначено відповідними стрілками.

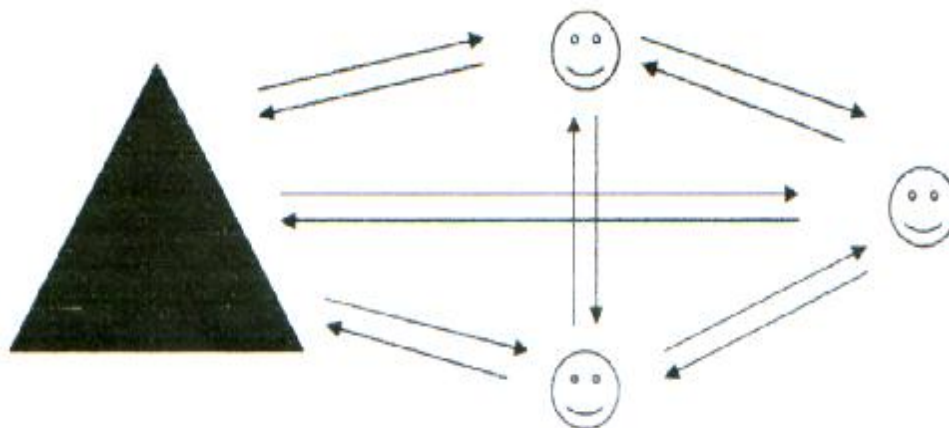

Схема інтерактивної взаємодії, що реалізується у навчально-виховному процесі

Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу на іншого, так і однієї думки над іншою. Полілог створює і підтримує спільну навчально-виховну діяльність, в якій і відбувається розвиток кожного його учасника. Він сприяє переводу індивідуальних видів діяльності в діяльність спільну, об'єднану єдиною метою. У ході інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, вчаться спілкуватися з ін. людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Ще раз підкреслимо, що головним дидактичним елементом в інтерактивних методах навчання є інтенсивне цілеспрямоване спілкування учнів з навчально-виховною метою. Сьогодні, коли при опитуванні учнів часто можна отримати такі вислови як «Не розумію пояснень...», «Не люблю цього уроку...», «Не цікаво вчитись», «Мені цей предмет погано дається» та ін. Вже зрозуміло, що для того, щоб сучасний учень добре навчався, він повинен постійно бути включений у процес учіння шляхом спілкування з учнями, учителем, він має говорити на уроці не один і не два рази, а постійно бути у спілкуванні.

Це повністю відповідає головному постулату сучасної теорії навчання про те, що провідною його методологією є діяльнісний підхід. Саме з позицій цього підходу інтерактивне навчання є найважливішою моделлю сучасного навчання.

Ключовим для розуміння ролі інтерактивного спілкування в соціальному розвитку дитини є теза про те, що особистість дитини розвивається в єдності, спілкуванні її з найближчим мікро соціумом, куди входять однолітки і вчителі. Крім того, використання інтерактивних методів забезпечує реалізацію ідеї співробітництва в колективі, сприяє оздоровленню психологічного клімату в класі, створенню атмосфери доброзичливості під час навчання.

Отже, під час інтерактивного навчання у ВНЗ майбутній педагог оволодіває спілкувальними вміннями, набуває досвіду толерантності і відповідальності за себе і за колектив, з яким співпрацює. Водночас переймає

професійний досвід у своїх викладачів. Виховання гуманістичних професійних якостей майбутніх вчителів початкової школи відбувається невимушено, систематично у логічній послідовності оволодіння ними дисциплінами психолого-педагогічного і методичного циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І.А. Освіта і вчитель в українському державотворенні // Освіта України. – 1998. – 16 грудня. – № 51. – С. 6.
2. Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова: монографія / Коваль Людмила Вікторівна. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 375 с.
3. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка : Підручник. – К. : Знання, 2007. – 477 с.
4. Макаренко А.С. Книга для родителів. – Соч., т. IV, с. 229.
5. Пащенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів / Пащенко Дмитро Іванович Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Київ, 2007. – 412 с.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1976. – 465 с.
8. Технологія спілкування (комунікативна компетентність вчителя: сутність і шляхи формування) / С.Д. Максименко, М.М. Заброцький. – К. : Главник, 2005. – 112 с.
9. Шапошнікова І.М. Проблема технологічності у системі фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи // Школа першого ступеня : теорія і практика : Збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький. – 2003. – Вип. 7. – С. 148–157.